

RECENZIO

CSIKÓS ZSUZSANNA

Kulturális mozaik Latin-Amerikából

Bubnó Hedvig, Horváth Emőke, Szeljak György (szerk.): Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2016. 342 p.

Az utóbbi években a magyarországi hispanista műhelyek közös munkájának eredményeként napvilágot látott több, interdiszciplináris jellegű, magyar nyelvű tanulmánykötet, így a hispán világ iránt érdeklődő, de spanyolul nem vagy csak kevéssé beszélő olvasók számára is jóval nyitottabbá vált ez a térség. Többek között megjelent a Károli könyvek sorozatban a *Latin-Amerika története 1750–1840* (szerk. Semsey Viktória, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2013), a *Románc és vértanúság. Nők a hispán világ történetében* (szerk. Csikós Zsuzsanna, Szilágyi Ágnes Judit, Szeged, Americana, 2015) és a *Tanulmányok a Karib térségről* (szerk. Horváth Emőke, L'Harmattan, 2016) című kötetek. A sor újabb kiadvánnyal bővült 2016 őszén, amikor megjelent a kiváló antropológus, Boglár Lajos emléke előtt tisztelgő konferencia anyaga *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában* címmel.

Mielőtt az összesen kilenc, történelmi és irodalmi témájú tanulmányt bemutatnám, röviden írok a szerzőkhöz fűződő személyes kapcsolatokról, hiszen valamennyijüket régóta ismerem és nyomon követem tudományos pályájukat is. Sajnos a kötet egyik bevezető tanulmányát jegyző Anderle Ádámról, a Szegedi Tudományegyetem professor emeritusáról már csak múlt időben beszélhetek. A 2016 novemberében 73 évesen elhunyt nemzetközi hírű történészhez, hispanistához, az egykori Wittman Tibor tanítványhoz, a szegedi Latin-Amerika Története Kutatócsoport létrehozójához, a Hispanisztika Tanszék alapítójához több mint harminc éves kapcsolat fűzött. Az egyetemen tanárom volt, a későbbiekben évtizedeken át munkahelyi főnököm majd kollégám. Halálával iskolateremtő tudós, karizmatikus tanáregyenység távozott az élők sorából, aki hatalmas úrt hagyott maga után és egyúttal komoly örökséget is, amelyet nekünk, magyar hispanistáknak kell tovább vinnünk. Szilágyi Ágnes Juditot, az ELTE Történettudományi Intézetének habilitált egyetemi docensét az 1990-es évek elején egy budapesti nyelviskolában ismertem meg, ahová portugált mentem tanulni és őt osztotta rám az élet, mint tanárt. Azóta számos kötet szerkesztésén, kiadásán, hazai és nemzetközi hispanista konferenciák szervezési munkálataiban dolgoztunk együtt. Nagy Marcel, aki hosszú évek óta az EFE spanyol hírügynökség alkalmazásában áll, előbb a tanítványom majd kollégám

lett a szegedi Hispanisztika Tanszéken, PhD-tanulmányait is ott folytatta, mexikói eszmetörténeti témából írta doktori értekezését. Szenté-Varga Mónikát, aki éveken át a Veszprémi Egyetemen tanított, jelenleg pedig a Közzszolgálati Egyetem Nemzetközi és Európai Tanulmányok Karának egyetemi docense, akkor ismertem meg, amikor 2005-ben a mexikói-magyar kapcsolatok történetéről írt doktori értekezésének az opponense lehettem. A Pécsi Tudományegyetem Spanyol és Iberoamerikai Tanulmányok Tanszékének vezetőjével, Domingo Lilón habilitált egyetemi docenssel a szakmai és baráti kapcsolatunk a 2002-től rendszeressé vált *Pécsi Iberoamerikai Hét* rendezvényei kapcsán mélyült el. Semsey Viktóriával, a Károli Gáspár Református Egyetem Történeti Intézetének egyetemi docensével és Horváth Emőkével, a Miskolci Egyetem Történeti Intézetének a docensével még csak néhány éve ismerjük egymást személyesen, de nagy öröömre szolgál, hogy a klasszikus, évtizedes hagyományokkal bíró magyar hispanista centrumok mellé (ELTE, SZTE, PTE) kezdeményezésükre új központ is került, a Károlin létrehozott Latin-Amerika Kutatócsoport. Kulin Katalin professor emerita és Imrei Andrea műfordító pedig az a két ember, akiknek Dornbach Mária néprajzkutatón és műfordítón kívül viszonylagos irodalmi műveltségemet köszönhetem. Kulin Katalin tanárom volt az egyetemen, később ő lett a doktori értekezésem témavezetője, Imrei Andreával pedig az 1990-es évek közepén több éven keresztül minden második hétfő délelőtti órákon át együtt ültünk Kulin tanárnő lakásában, ahol a doktori órák keretében beszélt nekünk irodalomról, ezen keresztül a világmindenségről és tanított nekem irodalmi látásmódot. Az egyes szám nem véletlen, mert Imrei Andreának már akkor is olyan mérvű tudása, olvasottsága és kifinomult irodalmi érzéke volt, hogy meglátásom szerint sokkal inkább bizonyult Kulin Katalin szellemi partnerének, semmint a klasszikus értelemben vett tanítványának.

Anderle Ádám egyedüli volt a magyar hispanisták között, aki kiemelt figyelmet fordított arra, hogy a Magyarországon folyó Latin-Amerika kutatásokról időről-időre számvetést, összegzést készítsen és azt hazai és külföldi folyóiratokban, tanulmánykötetekben közreadja, vagy éppen konferenciákon mutassa azt be. Éppen az ebben a témában a kötetbe írt bevezető tanulmánya lett az egyik utolsó nyomtatásban megjelenő munkája. „A magyar Latin-Amerika kutatások fél évszázada. Tézisek” című írása 21 pontban foglalja össze a magyar hispanista nemzedékek tevékenységét az 1960-as évektől kezdve napjainkig. Anderle Ádám négy nemzedékről beszél az adott időintervallumban, és az is kiderül tanulmányából, hogy már az első nemzedéket is egyfajta interdiszciplinaritás jellemezte, hiszen több tudományterületen jelentek meg nagyjából egy időben a hispán világ magyar kutatói: például (és a teljesség igénye nélkül) Wittman Tibor a történettudomány, Kádár Béla a közgazdaságtudomány, Kulin Katalin az irodalomtudomány, Benyhe János a műfordítás vonatkozásában és természetesen Boglár Lajos is, aki a kulturális antropológiai kutatások területén honosított meg új módszert és teremtett iskolát. A szemléleti újdonságok a hispanista történészek és gazdaságtörténészek munkáiban is megjelentek, a hagyományos marxista kánontól eltérően interpretálták Latin-Amerikát

(ázsiai termelési módhoz való kapcsolódás az ősi Amerika magas kultúrái kapcsán; a centrum-periféria viszony; a közép-kelet-európai fejlődéssel kapcsolatos párhuzamok és hasonlóságok). Az 1970-es évek második felétől a rendszerváltásig tart a következő nagy korszak (második nemzedék), amelynek legfontosabb vonása, hogy a történettudományok és a közgazdaságtudomány mellett hódítani kezdett a latin-amerikai szépirodalom. Egyfajta fénykorról beszélhetünk az 1980-as években, hiszen az MTA Világgazdasági Kutatóintézetében, a Társadalomtudományi Intézetben illetve az akkor még József Attila nevét viselő Szegedi Tudományegyetemen létrejött Latin-Amerika Története Kutatócsoportban folytak szélesebb körben és nem csupán egy emberre épülő gazdasági- történelmi-társadalmi jellegű kutatások. Az ELTE Spanyol Tanszéke a hispán irodalmi tanulmányok központjává vált, a Néprajzi Intézetben pedig kulturális antropológiai kutatásokat végző Latin-Amerika Munkacsoport alakult. A magyar latin-amerikanisták, hispanisták bekapcsolódtak a nemzetközi szervezetek munkájába is (CEISAL, AHILA). Fontos újdonság volt, hogy a szigorúan tudományos publikációk mellett megjelentek a tudományos-ismeretterjesztő alkotások is. A rendszerváltozást követően a hispanista centrumok fokozatosan az egyetemekre koncentráálódtak, új tanszékek is létrejöttek (Szeged, Pécs), az egyéb intézmények viszont fokozatosan megszűntek. Az 1990-es évek újdonsága volt még a doktori iskolák indulása (ELTE irodalmi; SZTE, Pécs, történelmi), amely lehetővé tette, hogy fiatal hispanisták egyre nagyobb számban szerezzenek tudományos fokozatot, biztosítva ezzel a tudományos utánpótlást és ennek eredményeként fokozatosan egy generációváltás is lezajlott. A tézisekben kiemelt szerepet kap Boglár Lajos tevékenységének és a magyarországi kulturális antropológiai kutatásoknak a bemutatása. Ez a hiánypótló bevezető tanulmány, amelyet a szerzője eredetileg egyfajta iránytűnek szánt, sajnos, most már tudjuk, testamentum lett.

Szilágyi Ágnes Judit egyfelől a brazil és a portugál történelem kiváló ismerője, szakértője, másik fontos kutatási területe pedig a brazíliai magyarok története. Ez a kettő kapcsolódik össze „A brazil egyházpolitikai válság egy korai előjele az 1850-es évekből (*À propos de Carlos Kornis de Totvárád és Oliver Ónody*)” című tanulmányában, amely a kötet történelmi tanulmányai sorában az első. Írásában a szerző Carlos Kornis de Totvárád, alias Kornis Károly jogász (1822–1863) életútját és főként brazíliai tevékenységét mutatja be, amelynek legfontosabb fejezete a polgári házasság intézményének bevezetését szorgalmazó kétkötetes munkájának (1858–1859) megjelentetése, valamint egy 1860-ban, hasonló témában megjelent vitairat volt. Kornis az 1848/49-es forradalom és szabadságharc politikai emigránsai közé tartozott, akit itthon halálra ítélték. Többféle tevékenységet is végzett Brazíliában, de ez mind csupán a megélhetéshez kellett, igazán a jog érdekelte, latinul és portugálul publikált. Vitairatainak két fő témáját a bevándorlók helyzete és a családjogi kérdések adták. Tanulmányának elején Szilágyi Ágnes röviden összefoglalja a brazil állam és egyház konfliktusokkal terhelt XIX. századi kapcsolatát, amely még kielevezettebbé vált, amikor IX. Pius pápa ultramontánista – a meggyengült pápai hata-

lom világi pozíciójának megerősítésére irányuló – törekvései egyre nagyobb teret kaptak a brazil egyházon belül is az 1870-es években. Kornis tevékenysége egyfajta adalékkal szolgál ennek az elmélyülő konfliktusos viszonynak az előzményeihez, az 1857-től kibontakozó komoly jogelméleti és közéleti vitához, amely 1861-ben egy kompromisszumos megoldással zárult, úgy, hogy legalább a nem katolikus külföldiek számára lehetővé tette a Brazíliában kötött házasságok regisztrálását. De ki is a címben szereplő Oliver Ónody és milyen kapcsolatban áll az eddig elmondottakkal? Ónody Olivér (1911–1977) Eperjesről elszármazott közgazdász volt, aki a II. világháborút követően Brazíliában telepedett le. (Aki valaha is csak egy kicsit is mélyebbre ásta magát a latin-amerikai magyar emigráció történetének kutatásába, biztosan sokszor találkozott a névvel, számos munkát publikált a témával kapcsolatban). 1975-ben akadémiai székfoglalóját Rio de Janeiróban éppen Kornis Károly munkásságáról tartotta, és ahogy a cikk szerzője megemlíti, máig ennek a portugál nyelvű előadásnak a szerkesztett változata a legteljesebb elemzés Kornis Károly pályájáról. Ónodytól tudjuk, hogy Kornis betegségének (TBC) rohamos romlásához hozzájárult az említett kérdéskörben kirobbant viták, amelyben személyesen is érintett volt, jogtalanul megvádolták, és tulajdonképpen ezért hagyta el Brazíliát is. Hazatérése után nem sokkal meghalt. A tanulmány szerzője felhívja a figyelmet arra, hogy az Ónody munka magyar nyelven még nem jelent meg, érdemes lenne ezt lefordítani és behatóbban tanulmányozni.

Nagy Marcel „Indián múlt a XIX. századi katolikus konzervatív mexikói gondolkodásban” című tanulmányában a katolikus konzervatív történetiszemlélet bemutatására fókuszál, amely a történelmet, mint a kereszténység diadalát írja le és ebbe a kontextusba helyezi bele az indián múltat, a prehispán örökséget és a gyarmati korszakot. Írása elején a konzervatívok és a katolikus egyház 19. századi viszonya kapcsán az egymásra utaltságot (melyiknek volt éppen nagyobb szüksége a másikra) és az érdekezésszerűséget hangsúlyozza. Ezt bizonyítják Benito Juárez elnök egyházellenes reformjai, a konzervatívok által támogatott és csúfos véget érő monarchista restauráció (Habsburg Miksa mexikói kalandja), valamint Porfirio Díaz kormányzása 1876–1911), amely főleg az első időszakban hazaárulónak bélyegezte a konzervatívokat, bár később egyre nagyobb kedvezményeket biztosított az egyháznak, azzal együtt is, hogy annak szerepe és befolyása például az oktatás területén nagymértékben lecsökkent. A szerző megállapítja, hogy a mexikói katolikus-konzervatív történetiszemlélet indián képét két tényező határozta meg: jórészt negligálták a prehispán kultúrákat, főként bálványimádatukat és barbárságukat hangsúlyozták (itt visszautalhatunk számos 16. századi, az Újvilág felfedezését és meghódítását tárgyaló krónikára, mint közvetlen előzményre), és úgy tartották, hogy az indiánok csak a katolikus vallásnak és az evangelizációnak köszönhetően váltak a civilizáció részévé. Ugyanakkor néhány történetírónál (például José María Roa Bárcena) megjelennek csírájában pozitív elemek is az őslakosok hitvilágára vonatkozóan, amelynek lényege, hogy ezek az emberek eltévelyedtek, és meg kell menteni őket attól, hogy az eretnokség bűnébe essenek. Ebben a fajta felfogásban

fontos szerepet kapott képletesen szólva „a kereszt és a kard” megkülönböztetése, elválasztása, ahol a kard a hódítás túlkapásait, a kereszt a jóságot szimbolizálta. Nagy Marcel idézi Tirso Rafael de Córdoba véleményét, aki szerint a misszionáriusok az őslakosok jogaiért léptek fel és összességében az igazság és az adott régiók civilizálásának az apostolai voltak. Trinidad Sánchez Santos ezt azzal egészítette ki, hogy az evangelizáció a nemzeti egység megteremtését szolgálta, a fajok közötti gyűlölet megszűnését, és lehetővé tette egy nagy nemzet létrejöttét, amit később a reformkorszak (és Benito Juárez) rombolt le. Nagyon világos tehát a 19. századi aktuálpolitikai áthallás, hiszen a liberálisok ezzel szemben azt a felfogást képviselték, hogy az egész gyarmati korszakot zárójelbe kell tenni és Mexikó történelme ott folytatódott a 19. század elején, ahol a spanyol hódítással megszakadt. Indián múlt és a mexikói nemzet fogalmának definíciója tehát szoros kapcsolatban álltak már a 19. század folyamán is, és ez a megállapítás mind a mai napig érvényes.

Semsey Viktória „Mexikó neoazték pavilonja az 1889-es Párizsi Világkiállítás” című tanulmánya egy igen érdekes és látszólag nem egy klasszikus értelemben vett történelmi témát dolgoz fel, mégis visszavezet bennünket a Nagy Marcel által már tárgyalt indián kérdés és nemzeti önazonosságtudat kérdéséhez. Semsey Viktória tanulmánya elején kicsit tágabb kontextusba helyezi a témát, és Párizs főszerepét taglalja a világkiállítások történetében, hiszen a 19. század második felében öt alkalommal is helyet adott a rendezvénynek, 1889-ben éppen a francia forradalom centenáriuma alkalmából, ezért sok ország távol maradt. Mexikó a világkiállításra egy neoazték pavilont készített, amely Antonio Peñafiel és Antonio Anza mérnökök tervei és elképzelései alapján született. Mexikó kulturális örökségét a történelmi gyökerek felvállalásával együtt kívánták bemutatni annak az új felfogásnak a jegyében, hogy a prehiszpan múlt mégiscsak részét képezi a nemzeti identitásnak. Semsey Viktória kiemeli, hogy a porfirizmus kezdetén erről még szó sem volt, a mindennapok kultúráját a francia minta határozta meg, a hivatalos politikai felfogás az indiánt kizárta a nemzethez tartozás lehetőségéből. A pavilon építése kapcsán azonban nem csupán a nemzeti identitás, hanem a nemzeti építészet mibenlétének a meghatározása is viták kereszttüzébe került. A tanulmány mégsem ezeknek a sajátvitáknak az interpretálására koncentrál, hanem magának a pavilonnak a bemutatására, amely az építők és az akkori hivatalos ideológia szerint a prehiszpan múltat a gyarmati időszakból származó hagyományokkal és a francia akadémikus elemekkel próbálta összekötni. Az eredmény elég eklektikus lett, a neoazték stílus inkább a képzelet szüleménye volt, semmint valóság. Az azték piramis-templomot idéző építményt kívülről tizenkét azték isten és uralkodó ókori görög ruhába öltöztetett alakja díszítette, akik inkább a görög istenekre és harcosokra emlékeztethették a szemlélőt. A pavilon körüli vita azt a bonyolult helyzetet tükrözte, amit a nacionalizmus és a modernizáció kettőssége jelentett a latin-amerikai államok számára a 19. század végén.

Szente-Varga Mónika „Ahogy Bangha Béla látta. Latin-Amerika körkép” című tanulmánya már átvezet bennünket a 20. századba, és a szerző kutatásainak fő irá-

nyát jelentő magyar-latin-amerikai kapcsolatok történetéhez szolgál újabb adalékkal. Bangha Béla jezsuita páter volt, akit a magyar katolikus sajtó atyjának is tartottak. A cikk Bangha két latin-amerikai vonatkozású munkáját mutatja be: a *Dél keresztje alatt* (1934) című alkotás egy útleírás, amely a szerző Nyisztor Zoltánnal közös dél-amerikai missziós tevékenységét foglalja össze, a *Guadalupe* (1929) pedig műfaját tekintve regény. Szente-Varga Mónika írását ez utóbbinak a bemutatásával kezdi és szerencsére, figyelembe véve a regény sematikus szerkezetét, ideológiai elkötelezett mondanivalóját és az ezeket megtestesítő szereplőket, nem szentel túl nagy figyelmet az irodalmi interpretációnak, sokkal inkább a történelmi háttér, a mexikói forradalmat követő *cristero* háború (1926–1929) magyarországi visszhangja bemutatásának. Ugyanakkor, ha már a mexikói nemzeti tudat alakulásának több aspektusát is érintettük az előző tanulmányok kapcsán, álljon itt most egy újabb adalék. Bangha a mexikói történelem legfontosabb elemének a vért említi, utalva az állandó erőszakra: „Mexikónak nemcsak a conquista-korabeli, hanem legújabb története is vérrel van megírva”. A tanulmány szerzője a továbbiakban a témával kapcsolatban megjelent négy, különböző műfajban írt (gyerekdráma, esszégyűjtemény naplókivonat) könyvet ismertet röviden, mindegyik a katolikus hit szellemében a felkelők mártírságát és igazságos harcát hangsúlyozta. Szente-Varga Mónika bemutatja a magyar társadalmi-politikai reakciókat is a felkeléssel kapcsolatban: volt tiltakozó nagygyűlés, közös imádság, sőt, a parlament elé is került az ügy egy esetleges magyar tiltakozó állásfoglalás megfogalmazásának lehetőségével, de ez végül is megrekedt, mert a háború is véget ért. A mexikói események iránti érdeklődés azonban továbbra is fennmaradt, és ebben nagy szerepet játszott az is, ahogy azt a szerző idézi is egy korabeli katolikus lapból, a magyar katolikus egyháznak már volt egy igen keserves tapasztalata a Tanácsköztársaság idején. A másik mű három országra koncentrált, Argentínát, Brazíliát és Uruguayt mutatja be, bár Bangha betegsége miatt a brazíliai rész jóval rövidebb, mint az argentin beszámoló. Külön figyelmet érdemelnek azok a részek, amelyek az ezekben az országokban letelepedett magyarok életét mutatják be. A zárszóban Szente-Varga Mónika Bangha Béla Latin-Amerika iránti érdeklődésének okait tárja fel, megállapítva többek között, hogy a páter számára a szubkontinens a katolicizmus egyik legszebb ígérését jelentette.

Domingo Lilón saját szülőhazája történelmébe és nemzetfelfogásába enged bepillantást a „Rassz, nemzet és nemzeti identitás Hispaniolán” című tanulmányában, amely a három fogalom történelmi fejlődését tekinti végig a 19. századtól napjainkig. Hispaniola szigetének sajátosságát az adja, hogy két állam fekszik a területén, Haiti és a Dominikai Köztársaság. Bár ugyanabban a történelmi sorsban osztoztak, a két állam más-más etnikai összetételű, más-más gyarmatbirodalomhoz tartozott és mindig is rossz szomszédi viszonyban álltak egymással. A rasszizmus a dominikaiak Haiti ellenességében nyilvánul meg, és ez az érzés a történelem folyamán annyira erőssé és általánossá vált, hogy része lett a nemzeti identitásnak, kiváltképpen a Trujillo diktatúra idején, az 1930-as évektől. A cikk röviden bemutatja a 18. század

végén kezdődött haiti függetlenségi harc főbb tényezőit és mozzanatait, nemzetközi kontextusba helyezve azt, hiszen az anyaországban zajló események (francia forradalom) döntő jelentőséggel bírtak az események alakulására (rabszolgaság eltörlése, Anglia és Spanyolország beavatkozása, Napóleon hadjárata). 1804. január elsején létrejött az első független latin-amerikai állam, amely 1822-ben annektálta a sziget másik felét, Santo Domingót. A haiti fennhatóság 1844-ig tartott, ekkor alakult meg a Dominikai Köztársaság, amely már első alkotmányában megteremti a dominikai nemzet elsősorban etnikai szempontú, Haiti-ellenességen alapuló fogalmát, és ez a mai napig jelen van a szigetországban. A tanulmány a továbbiakban a Trujillo diktatúra idején bekövetkezett 1937-es tömegmészárlás eseményeire fókuszál, amikor is több ezer vagy tízezer (a számadatok bizonytalanok) haiti állampolgárt gyilkoltak le Dominikában. Trujillo elnöksége idején (1930–1961) a hivatalos politika részévé vált a lakosság etnikai összetételének javítása, amely a feketék és mulattok kirekesztését jelentette. Ehhez járult még a határkérdés, ugyanis nem volt demarkációs vonal a két állam között, ami a gazdasági migráció tömeges megjelenését hozta magával (a haitiak tömeges bevándorlása Dominikára a jobb megélhetés reményében). A mészárlásból nemzetközi visszhangot kiváltó ügy lett, a Trujillo kormánynak vállalnia kellett, hogy kártérítést fizet, de ennek csak egy részét egyenlítette ki. A tanulmány utolsó része a mai állapotokat foglalja össze, kiemelve, hogy a gazdasági, politikai és társadalmi különbségek mind a mai napig akadályozzák a két nemzet békés és nem kirekesztő egymás mellett élését. Domingo Lilón 2014-es gazdasági adatokat közöl ennek igazolására, amiből megtudhatjuk, hogy amíg Dominikában többek között a lakosság körében az írni-olvasni tudók aránya 90,1%, az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem 10 844 dollár, addig Haitin ezek az adatok 48,7% illetve 1 636 dollár. A haitiak bevándorlását ellenző vélemény ma is általános a lakosság körében.

Horváth Emőke kutatásaiban az utóbbi években Kuba története került előtérbe, a Castro-féle Kuba egyházpolitikáját és a kubai katolikus egyháznak a kommunista államhoz való viszonyát vizsgálta több magyar és idegen nyelvű tanulmányában. Ezt teszi és szolgál újabb adalékokkal a témához a kötetben közölt „A katolikusok és a szakállasok. Kuba, 1959” című írásában is, amely kronológiailag a közvetlenül Castro hatalomra kerülését követő néhány hónapra korlátozza a viszony alakulásának taglalását, hiszen az akkor hozott intézkedések már előrevetítették a kezdetben pozitív előjelekkel induló kapcsolat megromlását. A tanulmány elején a szerző összefoglalja a kubai katolikus egyház helyzetét az 1950-es években, és arra a megállapításra jut, hogy a katolikus egyház társadalmi beágyazottsága Kubában viszonylag gyenge volt, továbbá nagy különbségek mutatkoztak a városi és vidéki lakosság vallási preferenciáiban. A katolikus hit gyakorlása a városi főként fehér közép- és felső osztályhoz tartozó polgársághoz kötődött, vidéken az érdektelenség jóval nagyobb volt, amiben fontos szerepet játszott a krónikus paphiány. Ugyanakkor a Cobrei Szűzanya tisztelete és ünnepe fontos, országos társadalmi esemény volt. A forradalom győzelmének a pillanatában a „szakállasok” még fontosnak

tartották a katolikus közösség megnyerését a forradalom számára, ezt példázta a kubai prímás, Enrique Pérez Serantes meghívása a felkelők Santiago de Cubába történő bevonulásakor. Néhány nap múlva a katolikus egyház és az állam kölcsönösen elismerték egymást. Horváth Emőke nagyon fontosnak tart egy, a Castro első havannai beszéde alkalmával történt eseményt: amikor a szónok elkezdte a beszédét, három fehér galamb jelent meg a közelében, az egyik egyenesen a vállára szállt, és ott is maradtak a beszéd egésze alatt. Figyelembe véve, hogy a jelenet a becslések szerint mintegy 1,5–2 millió kubaihoz juthatott el (már 400 000 tv készülék volt akkoriban a háztartásokban), a propagandahatás nyilvánvaló, mint ahogy a manipulatív szándék is: az eset erős vallási interpretációt kapott, amelyben Fidel Castro a kiválasztott, vagy, ahogy a *Diario de la Marina* másnapi számában olvasni lehetett, az Úr kiválasztottja, a Gondviselés küldöttje. Ugyanakkor a szerző meglátása szerint a galambos jelenet nem volt egyéb, mint egy a jól felépített propaganda fogások közül. Az idilli kapcsolat a Castro vezette állam és az egyház között itt be is fejeződött, hiszen az oktatási és részben az agrártörvény megrendítette a katolikus egyház amúgy sem túl erős pozícióját. Az oktatási reform kapcsán rögtön nyilvánvaló vált, hogy Castróék államosítani kívánják az egyházi és magániskolákat (kb. 250 egyházi iskolát említ a tanulmány) illetve felfüggesztették a katolikus egyetemek által adományozott egyetemi címeket. Hat héttel a forradalom győzelmét követően az említett kubai prímás már kijelentette, hogy maga a katolicizmus lett a hatalom ellensége. Az agrárreform megítélése a katolikus egyház részéről kettős volt. A földosztást, a nincstelen parasztok földhöz juttatását helyeselte a társadalmi igazságosság alapján, ugyanakkor a kommunista államberendezkedés földhöz való viszonyát már nem nézte ilyen jó szemmel, mondván, ha az állam birtokolja az összes földet, akkor a hatalom rabszolgájává teszi az egyént (nyilvánvalóan a kolhozosításról van szó). Összegzésében a tanulmány szerzője megállapítja, hogy bár a hívők és az egyház üdvözölték Castróék hatalomra kerülését, miután előkerült az oktatási és az agrártörvény, a bizalom lassan kezdett megrendülni. A katolikus egyház főként az oktatás területén elvesztett hatalmát siratta, ezt jelzi az 1959 novemberében mintegy egymillió ember jelenlétében megtartott Katolikus Nemzeti Kongresszus, de a kocka már el volt vetve, a kormány nem hátrált a kérdésben. Ugyanakkor a felmerült konfliktusok még nem jelentették a végleges szakítást.

Csodálatra méltó, hogy Kulin Katalin, közelítve a 90. életéhez még mindig egyre-másra fedez fel és dob be a köztudatba új regényeket, amelyekről azután nagyon pontos, precíz, világos, tömör és lényegi gondolatokat közöl érthető nyelven, megkönnyítve az értő olvasást. Teszi ezt úgy, hogy írásainak olvasója késztetést érez, hogy újra és újra elolvassa ezeket a gondolatokat, meditáljon azok mélyebb tartalmán és kontextusán. Kulin Katalin gondolatait egy-egy író és egy-egy irodalmi mű kapcsán olvasni ugyanolyan élvezet, mint magát a művet. Írásaival egy olyan (lét)csapdába zár minket, amelyet ő emleget az uruguayi Juan Carlos Onetti prózájával kapcsolatban (de használhatnánk a gödör szót is, ha már Onettit említjük), és ami nem enged bennünket szabadulni a varázslattól. Az „Új utak felé” címet viselő

tanulmányában, Rodrigo Fresán (1963) argentin író *La velocidad de las cosas* (A dolgok sebessége, 1998) című regénye kapcsán a teremtés problematikáját helyezi vizsgálatának középpontjába. Kettős teremtésről szól a regény, a világ és az írás teremtéséről. Egy sajátos önéletrajz, amelyből hiányzik a hagyományos elbeszélő szál, vannak helyette kaotikus történettöredékek, mellőzi a tér-időviszonyok meghatározását is, szokatlanul kezeli a nyelvet. Megemlítődnek a 20. század történelmének borzalmi és ehhez kapcsolódva olvasható a regény egyetlen teljesnek mondható története, egy náci tiszt és egy általa csodált zsidó költő kapcsolata (amelyről talán Jorge Luis Borges *Deutsches Requiem* című novellája juthat eszünkbe). A regény egyik központi motívuma a halál, a kétirányú utca, amelyet az író soha nem választ el az élettől. Hogy jön mindehhez akkor a teremtés? A teremtés a küldetésben van, ami az írásban testesül meg „az isteni lehetetlenben megnyilvánuló erő által lehetővé tett alkotás, a teremtés földi mása.” A regény végén a főszereplő Isten segítségével elkezdheti a hiteles írást. Ezeknél a gondolatoknál Borges egy másik elbeszélésére asszociálhatunk, *A titkos csoda* címűre, amelyben Hladik, a zsidó származású író, mielőtt a németek kivégzik, a kivégzése előtti pillanatban kap Istentől gondolatban egy egész évet főművének befejezéséhez, hogy létezése ne legyen hiábavaló és valami maradandót, értékkel bírót hagyjon az emberiségre. A hiteles élet, a hiteles írás – a valódi alkotás – gondolata pedig visszavezet bennünket az Onetti hősökhoz, akik a hiteles élet kulcsát a művészi alkotáson, íráson keresztül próbálják elérni és az említett létcsapdából így kitörni.

Imrei Andrea az utóbbi időben többek között a mexikói Juan Rulfo műveinek fordításával foglalkozott, és ennek kapcsán született meg „A vallásosság antropológiai szemlélete Juan Rulfo műveiben” című tanulmánya. Rulfo egész életművét áthatja a vallásosság, a hit problematikája, bár nem tekinthető vallásos írónak a szó klasszikus értelmében. A mexikói író prózája és az ennek révén közvetített világkép megértéséhez nélkülözhetetlen annak a történelmi háttérnek a bemutatása, amelyre az író fiatalsága esett, éppen ezért Imrei Andrea viszonylag nagy teret szentel a szövegen kívüli kontextusnak és ad a *cristero* háborúról egy rövid, de igen világos összefoglalót, amelyben a papok által vezetett katolikus vallású parasztok felláztak a kormány antiklerikális politikája iránt. Ennek a lázadásnak vált áldozatává Rulfo családja. Az ebben az időszakban átélt traumát soha nem tudta feldolgozni és mély nyomot hagyott irodalmában is. Imrei Andrea kiindulópontja a *Pedro Páramo* című regény kapcsán az a vallási doktrína, mely szerint a bűnösök haláluk után nem üdvözülhetnek, a pokolra vagy a purgatóriumba kerülnek. A regényben, ahogy ezt a cikk szerzője megfogalmazza, ennek a tételnek a fő letéteményese a falu papja, aki nem képes betölteni a tisztét, és a szeretet, megbocsátás krisztusi erényét gyakorolva lelki segítséget, reményt nyújtani a hozzá fordulóknak. Nem a reményt, a megváltásba vetett hitet erősíti, hanem szorongásban, tartja és bünteti híveit. A Rulfo elbeszélések kapcsán pedig az emberölés mindennaposságára, „természetességére” hívja fel a figyelmet, holott ez a legsúlyosabb bűn, amit ember elkövethet. A bűn vallási és morális következményei nem bizonyulnak visszatartó erőnek.

A címben használt antropológiai jelző egyfajta ábrázolásmódot jelent Imrei Andrea megfogalmazásában Rulfo kapcsán: a mexikói író nagyon pontos láttelepet nyújt a jaliscoi parasztok világáról, gondolkodásmódjáról, ami ugyanakkor egyetemes érvényűvé tágítható. Kulin Katalin, a rulfói prózát taglaló „Klíma és szerkezet” című, kiváló tanulmányában ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy a mexikói szakadatlan együtt él az elmúlással, kultuszt űz a halálból. Mindezt egy másik motívummal is kiegészíti, az embertelen természeti viszonyokkal, amelynek Rulfo szenvedőképességet és sebző szándékot tulajdonít (lehetetlenített létezés, emberi gyötrelem színhelye).⁹

A kötetben közölt tanulmányok új impulzusokat adhatnak és új kutatások felé indíthatnak meg bennünket, hispanistákat. Ugyanakkor nagyon fontosnak tartom azt is, hogy ez a kiváló tanulmánykötet ténylegesen is oktatási segédanyaggá váljon. A mi felelősségünk és feladatunk, hogy ez megtörténjen és az itt publikált munkák egyre szélesebb körben ismertté váljanak.

⁹ KULIN Katalin: *Esszék latin-amerikai regényírókról*, Szeged, 1993, 23–37.